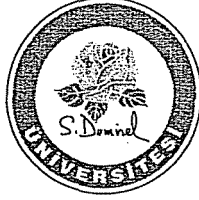

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

IV. KUTLU DOĞUM SEMPOZYUMU

(TEBLİĞLER)

19-20 NİSAN 2001
ISPARTA

S.D.Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 10

BİLİMSEL TOPLANTILAR YAYIN NO : 4

TERTİP HEYETİ

Başkan : Prof. Dr. İsmail YAKIT (Dekan)

Sekreter : Yrd. Doç. Dr. Kemal SÖZEN

Üyeler : Prof. Dr. Mustafa ÇETİN
Prof. Dr. M. Orhan ÜNER
Doç. Dr. M. Saffet SARIKAYA

ISBN 975-7929-46-8

DİZGİ

Ayşe SERİM

KAPAK

S.D.Ü. Basın ve Halkla İlişkiler

BASKI

Ali ÇOLAK

Yayınlanan Tebliğlerin Sorumluluğu Yazarlarına Aittir.
Yayınlanan tebliğler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir
©SDÜ İlahiyat Fakültesi Isparta-2002

İSTEME ADRESİ

S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Merkez Kampüsü ISPARTA

Tel : (0.246) 237 10 61 Fax: (0.246) 237 10 58

CARİ KÜLTÜRÜN HADİS RİVAYETİNE TESİRİ

Prof. Dr. Talat SAKALLI*

Sosyal hâdiseler uzun zamana yayılır. Aynı zamanda hem dikey hem de yatay bir hareketlilik gösterir. Yatay hareketi komşu kültürleri etkiler. Sosyal bir müessese, teknolojinin aksine bir anda icat edilip yok edilemez; mesela bir felakete birden bire ortadan kalkmaz. Diğer bir ifade ile özellikle kırsal kesimde görülen bazı gelenek ve görenekler, yüzlerce yılın izini taşıyabilir.

Bilgi birikimi de söz konusu kültürün “zaman aşan”, “mekan tanımayan” bölümündendir. Toplum fertlerinin kolektif bilgisi, fertlerin bilgilerinin izdüşümü veya bileşkesini oluşturur. Haliyle fertlerin nesiller boyu birbirine aktardıkları tabii veya suni seyrinde akan bilgi de bu sosyal realitenin tabii uzvunu belki temelini oluşturur. Fert de içerisinde yaşadığı toplumun hem kültüründen, hem de toplumu toplum yapan diğer unsurlardan etkilenir; bir taraftan kendisi bir şeyler kazanırken, öbür taraftan akıl nimeti sayesinde bu kültüre ve bilgi birikimine katkıda bulunur. Tutarlılığı ise topluma, gelişmişliğe, kabiliyete göre müspet veya menfi olabilir; ancak her halükarda bir etkileşim söz konusudur.

Böyle bir realitenin seyrini hadis rivayetinde görmek mümkündür. Burada konuya başlamadan şu hususun altını çizmekte fayda vardır: Bizim sözünü ettiğimiz tesir, bazı çevrelerce iddia edilen hadisleştirme veya mevcut kültürü veya bilgiyi Hz. Peygamber’e nispet etmek ve hadis uydurmaktan farklı bir gelişmedir. Sözünü ettiğimiz tesir, şuurlu veya planlı bir hareketin ürünü olmayıp, gayr-i ihtiyari etkisinde kalınan ve farkında olmadan, esasında konu hakkında var olan bir rivayetin belli bir kısmının geleneksel kültürle değişmesi hadisesidir. Zira mevzu hadis hareketinin temelinde yatan pek çok unsur olmakla birlikte, bunların içinde de en önemli olanının nesiller boyu devam eden yaşayan kültür olduğu kanaatindeyim. Müslüman olan bir insanın o anda kafasındaki geçmişe ait bütün müktesebatı bir anda kafasından silip atamamasının bir hakikat olduğu malumdur.

* SDÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Bu açıdan konu ele alındığında, özellikle ilk dönemden itibaren zaman zaman carî kültürün etkisiyle Hz. Peygamber'in hadislerini az da olsa farklı anlayanların veya farklı yaklaşanların olduğunu bu rivayetlerden tespit edebiliyoruz. Hz. Peygamber fitrata uygun bir cemiyet nizamının ana temellerini sağlam zemine oturtma mücadelesinde, ilahî bilgi destekli projesini hayata geçirirken, mevcut yozlaşmayı tadile, bazen tasfiyeye çalışmış, buna karşılık ilahi hikmete veya insanca yaşamaya uygun olanları aynen devam ettirmek de sakınca görmemiştir. Sözelimi toplumunda görülen ve temelinde kız çocuklarından utanç duyma duygusu yatan diri diri gömme vahşetine; dolayısıyla bu hareketin özündeki kadın cinsi aleyhtarlığına karşı amansız bir mücadele verirken¹, buna karşılık, kız ve erkek çocukları için cahiliye döneminde de kesilen akıka kurbanı adetini "sünnet" bünyesinde devam ettirmiştir.²

Bu minval üzere Arap cahiliye geleneğinin önemli bir kısmını işgali altında bulunduran, fal, kehanet, uğursuzluk, astroloji gibi inançlarla da mücadele etmişti. Zira o devrin insanı izahını yapamadığı fizikî hadiseleri dahi bu kültürle gizemleştirirken, gücünün yetmediği ve bilgisinin ulaşmadığı konularda merakını bu inançlarla tatmin ediyordu. Hz. Peygamber bu boşluğu tevhit inancı ile doldurmayı, mücadelesinin odağına yerleştirdi. Aynı zamanda tavrı çok net ve açıktı. Söz konusu alanda tavizsizliği de meşhurdur. Bu metot ve anlayış onun şahsında ve mesajında bu kadar açık olduğu halde, kasıt veya kötü niyetin olmadığına inandığımız bazı karşıt sloganlar veya batıl diyebileceğimiz bazı inanç teorilerinin izlerini taşıyan eski inanç kalıntıları ve tapınmaları, çok enteresan tarzda hadislere konu olabilmişlerdir. Konu ile ilgili birkaç misali burada ele alalım:

Hız. Peygamber, tabiidir ki İslam "uğursuzluk" vehmini bütün şekliyle kabul etmez³. Her yaratılmış olanın bir hikmeti bulunduğuna işaretle, bir amaç ve anlamdan yoksun olmadığının altını çizer.⁴ Cahiliye dönemi halk inançlarından hegemonyasını sürdüren ve uğursuzlukla damgalanan, sosyal baskıyı da oluşturan unsurların tek tek aslının olmadığını ilan eder. Karşı tavrı alırken kullandığı üslup ve ifade tarzında tereddüde mahal bırakmayacak, yoruma kapı açmayacak şekilde kesin ve kararlı bir tutum

1 Tekvîr, 8-9.

2 Msl.bkz. Buharî, Akıka bölümü ve diğer hadis musannefatının aynı bölümleri.

3 36/Yasfın, 18-19; 7/A'raf, 131; 27/Neml, 47; 19/Meryem, 81; 25/Furkan, 3...

4 38/Sâd, 27. Krş. Muhammed Esed, III. 928.

sergiler.⁵ Buna karşılık uğurlu sayma noktasında teşvikçi bir anlayış içindedir: Hz. Peygamber buyurur: “Uğursuz sayma yoktur. En hayırlısı ‘fe’l”dir. “Fe’l nedir?” diye sordular. Hz. Peygamber “Sizden birinizin duyduğu güzel sözdür” buyurdu.⁶ Yine Hz. Peygamber talih yorumu ile alakalı bir hadisinde şöyle buyurur: “En iyisi hayra yormaktır. Bu yorma bir müslümanı (niyetindekinden) geri döndüremez. Biriniz hoşlanmadığı bir şey görünce şöyle desin: Allah’ım! İyilikleri senden başka verecek kimse yoktur, kötülükleri de senden başka savacak kimse yoktur! Güç ve kuvvet ancak sana aittir”.⁷

Hatta uğursuzluk sayma, (üç şeyde farklı yorumlarla biraz yumuşatılsa da) Hz. Peygamber tarafından şirk olarak bile nitelenmiştir.⁸ Cahiliyeden kalan düşünce kısırlığı ile bazı uğursuz sayma hatasını devam ettirenlerin tutumları kendisine haber verilince de “adeta böyle bir düşüncenin insan kuruntusundan başka bir gerçekliğinin olmadığına işaret etmiş ve “sakın size mani olmasın” emrini vererek⁹ insanı atalete sevk eden ve takdir-i ilahiyi hiçe sayan düşüncelere karşı çıkmıştır.

Durum bu merkezde iken “Uğursuzluk üç şeydedir: Kadında, evde ve (binek) hayvandır” rivayeti¹⁰ pek çok kitapta yer bulmuş, birden çok sahabî nakletmiştir. Daha sonraki devirlerde de, biraz yukarıda vermeye çalıştığımız delil ve naslarla çatıştığını fark eden yorumcular bin bir tevîl veya yorumla konuyu izaha çalışmışlardır. Haliyle konuda bir çok müşkilte karşılaşmış ve bir çok tartışma çıkmıştır. Her ne kadar bütün bu yorum veya şerhlerde İslam’ın kaldırdığı uğursuzluk görüşünü kabul manasında bir görüş serdedilmeyip, bazı zorlamalarla başka anlamlarda yorumlar getirilse de, yine de çeşitli problemlerin doğmasına sebep olmuştur ve gerçekten sarihleri belli bir zorlukla karşı karşıya getirmiştir.¹¹ Buna karşılık Hz. Aişe

5 Buharî, Tıb, 45 (VII. 27); krş. Müslim, Selam, 33, r. 102 (II. 1743); Ebu Davud, Tıb, 24, r. 3910-15 (IV. 231-2); İbn Mace, Mukaddime, 10 (I. 34).

6 Buharî, Tıb, 43 (VII. 27); Müslim, Selam, 34, r. 110 (I. 1745).

7 Buharî, Tıb, 44 (I. 27); Müslim, Selam, 34, r. 111 (II1746).

8 Ebu Davud, Tıb, 24 (IV. 230); İbn Mace, Tıb, 43 (II. 1180); Şerhi için bkz. Avnü’l-Ma’bûd, X. 323, Beyrut, 1995.

9 Müslim, Selam, 35, r. 161 (II. 1748); Ahmed, V. 447.

10 Buharî, Tıb, 43, 54 (VII.26, 76); Cihad, 47 (III. 217); Müslim, Selam, 34, r. 116 (I. 1747); Tirmizî, Edeb, 58 (V. 126); Ebu Davud, Tıb, 24 (IV. 237); Ahmed, II. 126; Muvatta’, İstizan, 8 (II. 972). Bu rivayetlerden bazılarında “hayvan” kelimesi yerine “at” kelimesi kullanılmıştır. Bazıları ise “Şayet uğursuzluk varsa...” şeklinde bir şart cümlesi ile başlamıştır.

11 Bu hadislerin şerhlerine alimler büyük yer ayırmışlardır. Misal olarak bkz. Feth, VI. 149-153.vd.

daha o dönemde hadisi tartışmaya açmış ve rivayetin aslını açıklamıştır. Hz. Peygamber'in bu sözü söylediğini, ancak bu ifadelerin başında bir cümleye de yer verdiğini izah etmiştir: "Hz. Aişe bu rivayeti duyunca öfke ile "Kur'ân'ı Muhammed'e indiren Allah'a yemin olsun ki, Rasûlullah (s) böyle bir şey söylememiştir. Onun söylediği sadece "cahiliye ehli uğursuzluk yorumunda bulunuyorlardı" sözünden ibarettir" demiştir.¹² Tayalisi'nin aynı konudaki rivayetinde ise, Hz. Aişe'nin Ebu Hüreyre'ye yaptığı itirazda, böyle bir görüşün yahudilere ait olduğu belirtilmiştir.¹³

Şu verilen misal, böyle bir konuda dahi, cârî kültürün; asılsız olduğunu açıklamak için Hz. Peygamber tarafından söylenen bir sözün, baş tarafı duyulmadığı veya bilinmediği için hafz edilmek suretiyle rivayet ilmine nasıl yansıdığını ortaya koyması açısından ilginçtir. Allah'a hamd olsun ki, bu tür yanlışlıklara ve daha sonra ortaya çıkan kötü niyetli sızma çabalarına karşı, her devirde, hem de başlangıçtan itibaren karşı çıkanlar olmuş ve gerçeği ortaya koyarak, temiz ve saf dinimizin kaynaklarının bize kadar intikal etmesini sağlamışlardır.

Hal böyle iken kültürün hadise nasıl yansıdığını ibret olması açısından keler (vezeğatün=sâmmü ebrasa) hadisinin tarihî seyrini burada aktarmaya çalışalım. Konunun tartışmaya açacağımız yönü, bu sürüngenin Hz. İbrahim'in ateşine üflemesi hadisesidir. Hadisin Sahihayn'daki ibaresi şöyledir: "Nebi (s) kelerin öldürülmesini emretmişti. Onu fasıkçık olarak isimlendirmişti. Ve dedi ki: İbrahim'in (a) üzerindeki ateşe üflüyordu".¹⁴

Bu rivayet incelendiğinde halk kültürünün zaman içinde bir çok kişiyi etkilemiş olduğu anlaşılabilir. Bazı muhaddisler bile, sözünü ettiğimiz bütün toplumlarda dinin ve diğer toplumsal dinamiklerin daima önünde olagelmış ve diğer müesseseleri tesiri altına almış bulunan halkın gelenek, inanç ve değer yargılarının tesirinde kalarak, hem dinî, hem de aklî açmazlara düşebilmişlerdir. Zira öncelikle bir hayvanın şuurlu bir hareketinden bahseden bu rivayet, sadece bu yönüyle değil, bir hayvanı veya sürüngeni mükellef tutup, cezalandırma yoluna da giderek, hıristiyanlıktaki, "aslı suç" düşüncesinin değişik bir tezahürü olarak, kelerin atalarının yaptığı var sayılan bir suç (!) nesiller boyu devam ettirmekte; hatta bunu ödeyecek bir kurban yakalandığında öldürülmesini emretmektedir. Öbür taraftan

12 Ahmed, VI. 240; Aynî, VI. 150; XIV. 151.

13 Tayalisi, I. 347 (Tıb, r. 1176).

14 Buharî, Bed'ül-Halk, 15; Enbiya, 8; Müslim, Selam, 142; Neseî, Menasik, 115; İbn Mace, Sayd, 12; Darimî, Adâhî, 28; Ahmed, I. 176.

domuzun Kur'an'da eti haram kılınmasına ve necis sayılmasına rağmen¹⁵ öldürülmesine dair her hangi bir haber veya emir yokken, böylesi bir sürüngen bu kadar düşmanlığın sebebini anlamak zordur. Bu hayvanın zararlarından bahsetmek bir tarafa, ekolojik denge açısından önemi gün geçtikçe daha da iyi anlaşılacaktır.

Ayrıca o cüssedeki binlerce kelerin dahi bir anda bir ateşe üflemesi – tabii kelerin üflemesinden bahsedilebilirse- neyi değiştirebilecektir? Kaldı ki Hz. İbrahim'i yakacak kadar ateş bunların üflemesiyle nasıl alevlenecektir? Hatta onlar bu ateşin yanına nasıl yaklaşabilecektir?

Bu ve benzeri sorular böyle bir rivayetin açmazlarıdır. Kolay kolay izahı da yapılamaz. Ancak bir takım zorlamalarla tevellere bazı akıl almaz tefsirlere baş vurmak ise hiç çözüm değildir. Kanaatimizce kelere karşı bu düşmanlığın temelini, ya efsanelerde veya masallarda veyahut şahsî kin veya ilkel kültürlerdeki totem anlayışlarında aramak gerekir.

Bu rivayetin kronolojisini çizersek, sanırım, söz konusu rivayetin zaman içinde söz konusu tesirle nasıl bir şekil aldığına görmemiz mümkün olabilecektir. Yukarıda tercümesini verdiğimiz Buhârî (256/870) rivayeti, İbn Hacer'in (852/1448) tespit ve nakline göre, İbn Ebî Asım'ın (287/900) rivayetinde hadisin ravisi sahabiyye Ümmü Şerîk (Şüreyk diye de okunmuştur. Ancak İbn Hacer Takrîb'de de Şerik diye harekelemiştir. bkz. Feth, VI. 510), Amir b. Lüey oğullarındandır. Dolayısıyla aynı rivayetin İbn Ebî Asım'ın¹⁶ naklettiği hadis şu şekildedir: “Mezkur sahabiyye Nebî (s)'den kelerleri öldürmek için izin istemiş, Hz. Peygamber de onları öldürmesi için izin vermiştir.” Rivayet bu mahiyette olup, bundan ibarettir. İbn Hacer de “Müellif geri kalan kısmını zikretmedi” diyerek,¹⁷ belki açıkça söyleyemediği, fakat muhtemelen kendisine de garip gelen böyle bir

15 2/Bakara, 173; 5/Maide, 3; 6/En'âm, 145; 16/Nahl, 115. Bu konuda 5/Maide, 60 ayetini de dikkate almak ve üzerinde düşünmek gerekir.

16 Ebu Bekr Ahmed b. Amr b. En-Nebîl Ebû Asım ed-Dahhak b. Muhalled b. Eş-Şeybanî el-Basrî. İsfahan kadısı olup, K. Es-Sünne'nin müellifidir. (Kettanî, er-Risaletü'l-Müstetrafe, s.38, İst, 1986.

17 Feth, VII. 44. Rivayet aynı şekilde Müslim'de de geçmektedir (Selam, 143).Krş. Ahmed, VI. 421, 462; İbn Mâce, Sayd, 12, ı. 3228; Ümmü Şerîk'ten rivayet edilen diğer rivayetlerde de, Hz. Peygamber'in bu hanıma kelerleri öldürmesi için emir (müsaade) verdiği rivayet edilir. Bkz. Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 15; Ahmed, VI. 421, 462; İbn Mâce, Sayd, 12, r. 3228; Dârimî, Edâhî, 27(s.485) . Ümmü Şerîk, Amir b. Lüey oğullarından bir kadın olup (Ahmed, VI. 421), Urve'nin rivayetine göre kendini Hz. Peygamber'e hibe eden kadınlardan biridir.(Ahmed, VI.462). Bu hanımın adının “Ğuzeyye veya Ğuzeyle” olduğu ve Kureyşli, ensardan veya Devsl'i olduğuna dair farklı rivayetler vardır. Feth, VI. 510; Takrîbü't-Tehzib, s.757.

garabete zimnen işaret etmek istemiş olabilir. Ancak senet ve rical ilminin – moda tabirle- duayeni olan İbn Hacer’in böyle bir rivayetin hiç olmazsa son kısmının idrac olabileceğine işaret etmesi beklenirdi.

Kanaatimizce, hadisin sonunda yer alan ve “ve kâle” kısmından sonra gelen ziyade, ravilerden birinin yaygın inanca dayanan idracı olmalıdır. Çünkü faili açıkça belirtilmeyen bu fiilin söyleyeni Hz. Peygamber’e atf edilmiş gibi görünse de, Buharî’nin Ebu Zer nüshasında atıfsız olarak “kâle” şeklinde olması, bizim iddiamızı kuvvetlendiren delillerdendir.¹⁸ Söz konusu rivayeti Buhari rivayet ederken, şeyhlerinden Ubeydullah b. Musa’dan mı, yoksa Muhammed b. Sellam’dan mı işittiği konusundaki tereddüdünü belirtmek üzere “ev” edatını kullanmıştır ki, bu da iddianın ayrı bir delilidir.¹⁹

Buharî konuya ait iki hadisi daha rivayet eder:”Hz. Aişe’den rivayet edilmiştir: Nebi (s) kelere “füveysık” dedi. Ben Nebi’den bu hayvanın öldürülmesi gerektiğine dair bir emir duymadım”. Sa’d b. Ebî Vakkas ise Nebî (s)’in öldürmeyi emrettiğini iddia etmiştir.”

Diğer rivayet bu rivayetin hemen altında yer almıştır: “Ümmü Şerîk, Nebi (s)’in kendisine kelerleri öldürmeyi emrettiğini haber vermiştir”²⁰ Bu rivayetlerde dikkati çeken husus Hz. Aişe öldürme konusunda bir emir duymadığını söylerken, Ahmed b. Hanbel’in rivayetinde ise yine aynı Hz. Aişe’nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Rasulüllah (s) bize keleri öldürmeyi emretti”.²¹ “En doğru olanın Buharî’nin rivayeti olması Usul kaideleri açısından da tabiidir. Daha sonra gelecek olan ve yine Hz. Aişe’den rivayet edilen hadisler onun, Hz. Peygamber’den “bize haber verdi ki” diyerek, Hz. İbrahim ateşe atılınca, yer yüzündeki bütün canlıların (dabbe) ateşi söndürmeye çalıştığı, kelerin ise ateşe üflediği, dolayısıyla kelerin öldürülme emrinin verildiğine dair rivayetleri ise sahabeden duymuş olması muhtemeldir. Başka örneklerinde de olduğu gibi “ahberanâ” lafzını mecazen kullanmış olabilir. Yani haberi diğer sahabeden duyduğu halde, bu ifadeyi kullanmış olabilir”.²²

18 Kastallanî, İrşadü’s-Sarî, V.350, Bulak, 1304.

19 Buharî, Ehadisü’l-Enbiya, 8.

20 Buharî, Bed’ü’l-Halk, 15.

21 Ahmed, VI. 83

22 İbn Hacer, Fethu’l-Barî, VI.510, Beyrut, 1993.

Hadis Müslim'in (263/876) Sahih'inde kelerin öldürülmesinde vuruş sayısına göre "hasene" sayısını ifade eden lafızlarla nakledilirken²³, kelere "füveysık" ismini Hz. Peygamber'in verdiği rivayet edilmektedir.²⁴ Bazı rivayetlerde hasene sayısı belirtilmeyip, "kezâ..." ifadeleri ile, bazılarında da ilk vuruş için 70 hasene verileceği açıklanmıştır.²⁵ Bu rivayetlerde ilk vuruşta daha çok sevap, diğer vuruşlarda, rakam yükseldikçe, sevap sayısının gittikçe azaldığı belirtilmektedir.

Bu muhtevadaki hadisleri rivayet eden muhaddisler konuyu Edeb veya Selam gibi bölümlerde ele almaları, bu öldürme işleminin ve arkasından gelen sevapların her hangi bir zamanda olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ancak Beyhakî bu konuyu "Namazda yılan ve akrep öldürme"²⁶ başlığı altında ele almıştır ki, bu başlık ve açıklama konuya bir ışık tutmaktadır. Namazda iken insana yaklaşacak bir haşaratın zararından korunmak gayesine matuf olmak üzere, böyle bir hareketin izahı anlaşılabilir. Ancak elinde sopa, keler avına çıkıp, keler katliamını yapana sevap vaad eden rivayetlerin izahını yapabilmek, diğer naslar ve hadisler açısından da izahı zor görünüyor. Bu açıdan bizce de hadislerin ele alınması gereken yeri, namaz bahsi olmalıdır.

Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'nin (273 veya 275/886 veya 888) rivayetlerine gelince, Hz. Aişe'nin evinde bulundurduğu mızrağın sebebi sorulmuş, bu soru üzerine cevap olarak mızrağı keler öldürmek için bulundurduğunu söylemiştir. Bu hadiste Hz. Aişe sözlerine devamla şöyle

23 Müslim, Selam, 146-7; Tirmizî, Sayd, 14. İbn Adiy, el-Kamil fi Duafâi'l-Kebîr, IV. 524, Beyrut, 1418/1997 (Dip notta Beğavî'nin bu hadisi, ravilerinden Süheyb b. Ebî Salih'in zayıf olduğu gerekçesi ile zayıf olduğunu iddia ettiğine işaret edilse de, Beğavî'nin aynı hadisi ele aldığı yere baktığımızda, hadisin sahih olduğunu belirterek, Müslim tarafından rivayet edildiğine işaret ettiğini görmekteyiz. Beğavî bu haberin arkasından şu hadise de yer verir: "İbn Ömer keler öldürmeyi emrederdi ve onun şeytan olduğunu söylerdi". Beğavî, Şehu's-Sünne, XII, 196, 2. baskı, Beyrut, 1403/1983.); Beyhakî, Sünen, II. 267, Beyrut, 1413/1992. Tahrici için bkz. Telhîsü'l-Habîr, IV. 155.

24 Müslim, Selam, 144-5; Ebu Davud, Edeb, 175, r.5262-3; Ahmed, I. 176, 420; II. 355; İbn Mâce, Sayd, 12, r. 3229 (II. 1076) Beyhakî, Sünen, II. 267. Nenevî de bu hadislerin başlığını "Keler Öldürmenin Müstehablığı" şeklinde koymuştur. Ayrıca hadisin şerhinde, kelerin Hz. Peygamber tarafından öldürülmesinin emredilmesinin sebebini, "eziyet veren hayvanlardan olması" diye izah eder. İlk vuruşta öldürülmesinin sevabının çokluğunu ise, öldürme konusundaki çabuk davranmaya teşvik olarak açıklamıştır. Fasıkçık denilmesinin sebebini de "harem ve hil" bölgesinde öldürülmesi helal olan beş hayvana benzemesi; "fısk" kelimesinin aslının ise "huruç" (çıkış) manasında olması hasebiyle, bu hayvanların, haşaratın çoğunun yaratılışından farklı (hariç) olmaları şeklinde izah etmiştir. (Nevvî, XIV. 455-6, 4. baskı, Beyrut, 1997.)

25 Ebu Davud, Edeb, 175, r. 5264 (V. 4167); Beyhakî, Sünen, II. 267, Beyrut, 1992.

26 Beyhakî, Sünen, II. 267, "Salat, Babü katli'l-Hayyeti...."

demıştır: “Hz. Peygamber (s) bize İbrahim (a) ateşe atılınca, yer yüzünde tek bir hayvan kalmayıp, istisnasız o ateşi söndürmüş (söndürmeye çalışmış); ancak keler ateşe üfleme suretiyle onlardan ayrılmıştır. Nebi (s) onu öldürmeyi emretmişti.”²⁷

Bir asır sonra keler öldürme rivayeti adeta kutsal bir mücadeleye dönüştürülerek, yine Hz. Peygamber’e nispetle “bir keler öldüren kimsenin, bir şeytan öldürmüş gibi” olacağı söylenmiştir.²⁸

Yine aynı dönemde telif edilmiş bir kitapta yer alan rivayette, kelere olan düşmanlık bir adım daha ileri götürülerek, normal şartlarda her hangi bir cana kıyılmayan, tam emniyet mekanı veya dokunulmazlığın ilahî garantiye alındığı Kabe’nin etrafında da değil, içinde bile olsa öldürülmesi gerektiğine dair bir emre dönüşmüş olduğunu görüyoruz. Rivayetin ravilerinden Ömer b. Kays el-Mekkî’nin zayıf bir ravi olduğunu bu vesile ile hatırlatmakta fayda vardır.²⁹ Dolayısıyla bu rivayeti nakleden Taberânî (360/971)’nin bu senedi zayıftır. Yine aynı muhaddisin rivayet ettiği şu haber de dikkate değer: “Ukbe b. Fakih anlatır: Zeyd b. Sabit’in huzuruna çıkmıştım. Benim yanıma elinde bir mızrakla çıktı. Ben ‘Ebu Harice bu saatte bu mızrakla ne yapıyorsun?’ diye sordum. O şu cevabı verdi: ‘Allah’ın, öldürülmesi sebebiyle hakkında hasene yazdığı şu habis hayvanı arıyorum! O hayvan da kelerdir (vezağ).³⁰ Fakat aynı dönemde kelere yeni bir suç daha yüklenmiş ve Hz: İbrahim’in ateşini körükleyen keler, bu defa Beyt-i Makdis yangınında da aynı şeyi yapmıştır.³¹ Sahabeden Hz. Aişe, Ümmü Şerîk ve Saîd yukarıda naklettığımız gibi Hz. Peygamber müsaade ettiği için keler öldürmekte bir sakınca görmezler. Saîd b. Cübeyr ise keler öldürmenin kişiye sadaka olduğunu söylemiştir. Ümmü Seleme de adı keler

27 İbn Ebî Şeybe, Musannef, IV. 266, Beyrut, 1995; İbn Mace, Sayd, 12, r. 3231; Ahmed, VI. 83, 109, 217.

28 Hayatü’l-Hayevan, II. 545.

29 Heysemî, Buğyetü’r-Raid fi Tahkiki Mecmeu’z-Zevaid, r.6127, IV.71, dip not. İbn Abbas rivayeti. Krş. Demiri, II. 545. Ömer b. Kays için genellikle metruku’l-hadis, hadisi sahih değil, zayıf, hadisleri batıl gibi lafızlar kullanılmıştır. Onun yahudi ve huristyanların diyetine dair rivayetlerle “acaib” rivayetleri naklettiğine dair bilgiler de ilginçtir. (İbn Adiy, Kamil, VI. 9-10; Ukaylî, Duafa, III. 186-7). Krş. Zehebî, Mizan, III. 218; İbn Ebî Hatim, VI. 129-130. Bu kaynaklar da İmam Malik ile haccı ifrat konusunda bir tartışmasına da yer verilir.

30 İbn Ebî Şeybe, Musannef, IV. 265-6; Taberânî, Kebir, r. 4738, V. 106. Hadise, ravilerinden Abdurrahman b. Ukbe b. El-Fâkih’in mechul olması (krş. Zehebî, Mizan, II. 579) ve Ebu Ca’fer el-Hatmî’nin teferrüd etmesi sebebiyle zayıf hükmü verilmiştir. Bkz. Heysemî, IV. 71.

31 Demiri, II. 545; İbn Manzur, Lisanü’l-Arab, VIII. 459; Kastallanî, İrşadü’s-Sarı, V. 350.

öldürmeyi emredenler arasında rivayet edilenlerdendir. İbn Ömer ise ister harem içinde isterse hıl bölgesinde olsun keleri öldürmeyi emretmiştir. Tabiinden Mücahid de, hocası İbn Ömer gibi keler öldürmeyi emrederdi.³²

Bütün bu rivayetlerden, ilk dönemde keler öldürmenin bir emir telakkî edildiği rahatlıkla anlaşılabilir. Ancak öldürme emrinin illeti olarak gösterilen tarihî suçu konusunda bu kesinlik yoktur. Hz. Aişe'ye nispet edilen bu illetin ifade edildiği rivayetlerde müşkiller ve tenakuzlar söz konusudur.

Hicrî IV. Asrın sonları, V. Asrın başlarına gelince “lanetli keler”(!) bu sefer de kişilere hakaret makamında kullandığı gerekçesi ile Hz. Peygamber'e nispeti devam etmiştir. Mesela günümüz de “köpek oğlu köpek!” dendiği gibi; güya Hz. Peygamber, isim koymak için diğer çocukların kendisine getirildiği gibi, Emevi halifesi Mervan b. El-Hakem de doğduğunda kendisine getirilince ona demiş ki “keler oğlu keler, mel'un oğlu mel'un!”. Hadisi rivayet eden Hakim, rivayete sahihü'l-İsnad hükmünü vermeyi de ihmal etmemiştir.³³

Bu aşamadan sonra artık keler öldürmenin ibadet, hatta günah keffareti vesilesi olması kaçınılmazdı. Abdürrezzak³⁴, Musannef'inde; Taberanî'nin Evsat'ında³⁵ ve İbnü'n-Neccar'ın³⁶ rivayetlerinde de, yine Hz.

32 Bu rivayetler için bakz. İbn Ebî Şeybe, IV. 265-6. Yılan öldürme konusunda da hem Hz. Peygamber'in hadisleri hem de diğer sahabenin görüşleri için aynı yere bakılabilir. Mutlak olarak öldürme emrinden, yılan öldürenin düşman bir kafiri öldürmüş olacağı gibi rivayetlere kadar bir çok rivayet burada nakledilmiştir.

33 Hakim, Müstedrek, Fiten ve Melahim, IV, 479; Demiri, II. 545. Bu rivayet, Hz. Peygamber'in Mervan ve soyuna lanet ettiğine dair rivayet de nakledilerek bu sözleri söylediği iddiası desteklenmeye çalışılmıştır. Ae.

34 Abdürrezzak, Musannef, r. 8394, IV. 446. Heysemî bu rivayeti Taberanî'nin rivayet ettiğini belirterek, ravilerden Abdülkerim b. Ebî Muharik'in zayıf olduğunu belirtir. Zehebî bu ravinin zayıflığı konusunda hiçbir imamın ihtilaf etmediğini belirtir ve arkasından bazı muhaddislerin ahkâmın dışında ondan hadis rivayet ettiklerini açıklar. İhticac edilmeyen hadisleri rivayet ettiklerini anlatır. Onun İmam Malik'i kıskandıracak bir ahlaka ve güzel bir yaşayışa sahip olduğunu anlatarak, bununla beraber İmam Malik bile ondan ahkâm ile ilgili bir hadis rivayet etmediğini, ancak terğib ve fadail konusunda rivayete ettiğini hatırlatır (Mizan, II. 646; krş. Siyeru A'lami'n-Nübelâ, VI. 83; Buharî, et-Tarihu'l-Kebîr, VI. 89; İbn Hacer, Tehzibü't-Tehzib, VI. 376). Suyutî de el-Camiu's-Sağîr'de (II. 544, Şam, ts) nakledip, Taberanî'nin Evsatında rivayet ettiğine işaret etmiş ve hasen olduğuna dair (h) işareti koymuştur. Münavî ise Feydu'l-Kadir'de (VI. 194) Suyutî'yi tenkit ederek, “musannif hasen diye işaret koymuş olsa da, Heysemî onun Abdü'l-Kerim sebebiyle zayıf olduğunu söylemiştir” der. İbn Adiy, Kamil, VII. 41, dipnot. Beyrut, 1417/1997.

35 Taberanî, Evsat, IX. 416, Riyad, 1415/1995. Hadis senedindeki Abdülkerim b. El-Muharik sebebiyle zayıftır. Heysemî, r.6130, IV. 71.

Peygamber'e atfen söz konusu hüküm de tespit edilmiştir: "Kim ki keler öldürürse, Allah o kişinin yedi hatasına yok eder".³⁷ Bir başka rivayet ise aynı nisbetle, yılan öldürüne yedi hasene, keler öldürüne bir hasene vermiştir ve hadisin devamında şöyle denmiştir: "Kim yılanı, akıbetinden korkarak, onu öldürmeyi terkederse bizden değildir".³⁸

Tarihî süreç daha hicrî ilk asırda öyle bir noktaya geliyor ki, bir tek keler öldürmek, dinî karakterli idealizmin merkezine yerleşiyor. Böyle bir anlayışa Yahya b. Ya'mer'in (üçüncü tabakadandır. Yüzden önce vefat etmiştir. Sonra vefat ettiği de söylenir.³⁹) dilinde (kendi söylemi olarak) şöyle terennüm ediliyor: "Benim için yüz keler öldürmem, yüz köle azat etmemden daha çok sevimlidir".⁴⁰

Yedinci asrın ünlü müfessirlerinden Kurtubî'nin (671/1272) de akrep, yılan, fare gibi hayvanların öldürülmelerinden bahsederken, öldürme sebepleri olarak naklettiği israilî rivayetler de gösteriyor ki, bu asırda bile halâ aynı efsaneler güncelliğini korumaktadır: Ona göre yılan öldürülür, çünkü ağzında İblis'i cennete sokarak, Hz. Adem'e ihanet etmesi cihetiyle habis cevherini ortaya koyar. Halbuki açıktan cennete girmeye kalksaydı Allah İblis'e izin vermezdi. Zira İblis yılanı zimmetine aldığı söylemiş, bunun için de Hz. Peygamber yılanı ve akrebi namazda bile olsa öldürmeyi emretmiştir. Keler de öldürülür, çünkü diğer hayvanlardan farklı olarak, Hz. İbrahim'in ateşine üflemiştir ve bunun için de lanetlenmiştir. Bunları açıklayan bu alim, sonra da yukarıda naklettiğimiz Müslim hadisini nakleder. Müfessirimiz önemli açıklamalarına(!) devam ederek farenin de öldürüleceğini belirtir ve sebebinin de yine aynı türden bir suça bağlar: Fare de Nuh (a)'ın gemisinin organlarına kastetmiş ve cevherini ortaya çıkararak bu organları kesmiştir. Bunun için Hz. Peygamber ihramlı kişinin yılanı,

36 Eserinin adı Tarihu'l-Medine veya ed-Dürretü's-Semine fi Ahbari'l-Medine'dir. Mekke, 1956. (Hadis Literatürü, s. 268).

37 İbnü'n-Neccar, Tarih'den naklen Demirî, ay.

38 Taberânî, Kebir, r.10492. Krş. Heysemî, IV. 67. Bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in rivayetinin muhalifi olduğuna da dikkat çekilmiştir. A.y. dipnot. Hadislerde belli yılan cinslerinin öldürülmesi konusu da yer alır. Konu hakkında bir çok hadis rivayet edilmiştir. Bazı cinslerin öldürülmemesi de yine bu rivayetlerde mevcuttur. Ancak konu bütüncül bir yaklaşım ile ele alınırsa, yılan öldürmeyi emreden Hz. Peygamber'in bu hayvanların zararından korunmak için bu emirleri verdiği anlaşılabilir. Ayrıca bazı rivayetlerden, öldürme emrinin yılanlarla ilgili belli bir batıl inancı yıkmaya matuf olduğunu da tespit etmek mümkündür.(Bkz. Heysemî, Buğyetü'r-Raid fi Tahkik-ı Mecmeu'z-Zevaid, IV. 67vd.

39 Basralıdır. Merv'de yerleşmiş ve oranın kadılığını yapmıştır. Sika ve fasih birisidir.İrsal yapardı. İbn Hacer, Takribü't-Tehzib, s.598, Halep, 1992.

40 Demirî, II. 546.

akrebi, hadeti , adi yırtıcıları, kuduz köpeği ve fasıkçığı öldürebileceğini söylemiştir. Ayrıca bu hain fare(!) evini yakmak için bir kandil fitili almış iken Hz. Peygamber tam o sırada uyanmıştır, dolayısıyla bu suikastına(!) nail olamamıştır. Hz. Peygamber de onun öldürülmesini emretmiştir.Öldürülecek hayvanlar arasında adı zikredilen karganın da aslı bir suçu(!) vardır. Çünkü o da cevherini ortaya koyar; zira Nuh (a), tufan esnasında karanın durumun araştırmak için kargayı görevlendirmiş, fakat o bir leş görünce hemen onun üzerine konup, bunu yemeğe koyulmuş ve emri terk etmiştir.⁴¹ Bu kadar büyük alimlerin böylesi izahlarına pes doğrusu demekten başka ne denir!

Günümüzde de selefin verdiği bilgiler aynen tekrar edilerek, Hz. İbrahim'in ateşine körüklük yapması sebebiyle öldürüldüğüne dair emr-i peygamberî önceki konumuyla aynen devam etmektedir.⁴² Halk arasında dolaşan “yılan bile zehirini kelerden alır” inancı bütün bu hadislerin izahı sadedinde anlatılmış olmalıdır. Çünkü bu kötü haşerat, yilandan zehir alır, su kaplarına boşaltır, insan da büyük zararlara uğrar”.⁴³

Halbuki, Hz. İbrahim'in ateşe atılma hadisesine bile, bizzat Talmut kaynaklı olduğu, böyle bir hadisenin Kur'an-ı Kerim'de yer almadığı, Kur'an'da Hz. İbrahim'in ateşe atılması değil, ateşten kurtarıldığı⁴⁴ anlatılmış olması gerekçesi ile karşı çıkmıştır. “İlgili yorumları süsleyen ayrıntılı ve (tatarsız) pek çok hikayenin izi değişmez biçimde Talmut'taki menkıbelerde bulunabilir” diyen musevî asıllı muhtedî Muhammed Esed, ateşle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: “Hz. İbrahim'in zulüm ateşine maruz kaldığını, ama buna karşı gösterdiği direnç sayesinde sonraki hayatında bir

41 Kurtubî, el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an, I. 318- 319, Mısır, 1952.

42 Canan, Kütüb-i Sitte, XVII. 405. Kısasu'l-Enbiya'yı tahkik eden Ata da şunları söyler:“Keler ile ilgili hadisleri kitabın ilk muhakkıkları akla aykırı olduğu için inkar ettiler. Halbuki bu hadisler Sahihayn'da mevcuttur. Hayvanların mükellef olmamaları iddiasını kendilerine delil getirdiler”. Muhakkık sözlerine devamla, yerde ve gökte her şeyin Allah'ı tesbih ettiğine dair ayetleri delil getirerek şöyle demiştir: “Bu ayet de gösteriyor ki, söz konusu teklif kuşların ve bütün varlığın bildiği kevnî bir tekliftir. (...) Buna rağmen İbn Kesir bu hadislerin tenkidine girmedir. Halbuki o, haberler konusunda dakiku'l-malahaza (ince ve hassas tenkit) özelliğine sahiptir. (İbn Kesir, Kısasu'l-Enbiya, I. 208, dip not: Tahkik:Abdülkadir Ahmed Ata, Beyrut, ts. Muhakkıkın dediği gibi İbn Kesir hadiseyi tenkitsiz verir. I. 206-7. Halbuki söz konusu ayetler bütün varlığın Allah'ı tesbih ettiğinden bahseder, fakat insan dışındaki varlıkların mükellef olduğundan bahseden bir ayet yoktur.

43 Demiri, II. 546.

44 29/Ankebut, 24. “Kavmin İbrahim'e cevabı sadece 'onu öldürün, yahut yakın!' demeleri oldu. Allah onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda inanan bir kavim için ibretler vardır”.

manevi güce, ruhsal kararlılığa, iç huzura (selam) eriştiğini, temsilî bir üslup içinde anlatılmaktadır”.⁴⁵

Gerçekten özellikle kelerin ateşe üflemesi hikayeleri İslamî literatüre israilî kaynağın lideri durumunda olan Ka’bü’l-Ahbar’dan da rivayet edilerek girmiştir. Nitekim İsrailî rivayetlerin koleksiyonu durumunda olan Sa’lebî’nin (427/1036) Arais’inde rivayet Ka’b’dan gelmiştir.⁴⁶ Ancak konu ile ilgili ayetlerin tefsirinde, kelerin ateşe üflemesine dair rivayetlere ne Taberî (310/922), ne de diğer rivayet tefsirleri yer verir.⁴⁷

İş bu anlattığımız tarihî gelişme, tarihî malumatımızı; özellikle de hadisleri ne kadar titizlikle incelememiz gerektiğini ve ilk kaynakların talî kaynaklara göre ne kadar kıymetli olduğunu ortaya koymaktadır. Zira verdiğimiz örnekte de ele alındığı gibi, başlangıçta masumane, evinde veya çevresinde bulunan ve kendisine muhtemelen belli bir zararı dokunan kelerlerin öldürülüp öldürülemeyeceğini soran ve öldürme izni isteyen bir kadının çaresizliğine müsbet yaklaşan Hz. Peygamber’in bu tavrı, zamanla önce keler cinsine düşmanlığa, sonra amansız takip ve kine dönüşmüş, üç asır sonra da onun öldürülmesi en büyük ibadet veya ideal hale gelebilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in bir hadisine bir sebeple bir kelime ile giriveren “keler=vezağ” kelimesi, “kadim kültürün” tamamının literatüre girmesine vesile olurken, halk inançlarının esrarengiz masalı olmaya devam etmiş ve bu kültür yazılı belgelerde yerini almıştır. Bu gün bile bir çok bölgemizde “zehrini kelerden alma” deyimi kullanılır. Başını sürekli sallayan bir kertenkele cinsi, çocukların “Allah var mı yok mu?” sorusunun muhatabı olduktan sonra, o anda başını yukarı doğru sallamakta ise, hayvancık olumsuz cevap verdi diye, başından aldığı sopa darbesi ile öldürülür. Bu tür sosyal olgular halk inançlarının ne kadar derin olduğunun da bir göstergesidir.

Hadis İlmi açısından bizim üzerinde duracağımız esas mesele ise, sahip olduğumuz bu muazzam kültürü tanıyıp, farklı dilleri bilerek, bu dillerin kültürlerini inceleme, kendi mirasımızı iyi tanıma, inceleme ve belli tenkit süzgecinden geçirdikten sonra ortaya bir fikir koyma konusudur. “Toptancı” yaklaşımlardan kaçınmadır. Üniversite eğitimi işte bu tür bir anlayışa imkan vermelidir. Zaten akademik bir araştırma da bunu gerektirir. Özellikle sıhhati teslim edilmemiş rivayetleri toptan kabul etmek kadar, toptan reddetmek de akademik teamüllere aykırıdır. Bilimsel araştırma ve

45 Muhammed Esed, II. 657 (21/Enbiya, 69 ayetin tefsirinde, dipnot, 64).

46 Sa’lebî, Araisü’l-Mecâlis, s. 78, Kahire, II. Baskı, 1374/1954.

47 Taberî, Tefsir, X. 56-60 (Enbiya, 68-9 ayetlerinin tefsirine bakz.), XI. İkinci kısım, s. 72, Daru’l-Fikr, 1415/1995.

düşünmeye de aykırıdır. Bu incelemeler sağlam ile çürüğünü, doğru ile yanlış bir birinden ayırmayı hedef almalıdır. Bu metot için elimizde yeterli doküman veya materyal da mevcuttur. Geriye objektif ve samimi ilim aşkı ve çalışmak kalıyor ki, bunu da biz ilimle uğraşanların yapması gerekir. Bilhassa dinimizin temelini oluşturan hadisler konusunda, karşılaşılan her hadisi akla mantığa, ilime veya bilimselliğe aykırı olduğu gerekçesi ile biçip atmaya kalkmak, akıllıca bir yaklaşım olmadığı gibi, akademik zihniyete de aykırıdır. Zamanımızda çokça gördüğümüz bu biçici yaklaşım tarzı, neredeyse ilimden bîhaber, hatta dinî hiçbir tahsili olmayan, veyahut konunun uzmanı olmayanlarda daha çok görülmektedir. Verdiğimiz misal belki hayatî olmayan veya toplum hayatında problem olmayan bir konu; fakat bu örnekten hareketle hayatî olan bir çok hadisi aynı ölçülerle ele almak mümkündür sanırım. İçine yabancı unsur karışmış bir hadisi, karışanını alıp ayıklamak, araştırıp, üzerinde kafa yormadan toptan reddetmek yerine, konulan sağlam Usul kaideleri ve sağlam muhakeme ile doğrusunu tespit etmek hem dinimizi koruma, hem kültürümüzü sağlam temellere oturtma adına önemlidir. Üzerinde araştırma yapmaya devam ettiğimiz bu çalışma ve metodu, içinde mecaz ve sembolik ifadelerin yer aldığı diğer hadisler için de kullanabileceğimizi, bu sayede de bir çok probleme çözüm getirebileceğimizi tahmin ediyoruz. Mesela deccal ve mehdi hadislerini de bu yolla izahının mümkün olabileceğini düşünüyoruz. Hz. Peygamber tarafından kelime manasında kullanılma ihtimali bulunan bu ve benzeri ifadeler, zaman içinde, doğu, hatta dünyanın her kültüründe mevcut olan söz konusu anlayış ve inanışlarla örtüşmesi üzerine, konu farklı bir mecrada ve farklı bir mahiyette zamanımıza ulaşmış olması şimdilik bir zannımız ve ispatlanmamış bir teorimiz olarak bizi düşündürmektedir.

Elhasıl Hz. Peygamber'e ait 14 asırlık bir mirası hoyratça harcamamak ve onu doğru anlamak, mesajın evrenselliğini kavrayabilmek samimiyetimizin temelini oluşturmalıdır.